

ПОСЕЛЕНСЬКЕ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ МІСТА ЗБАРАЖ ТА ОКОЛИЦЬ

Метою статті є дослідити вплив поселенського навантаження на ландшафти міста Збараж та його околиць.

Виклад основного матеріалу. *Історико-географічні особливості заселення.* Природні умови регіону на всіх історичних етапах були сприятливими для розвитку процесів заселення, господарського, зокрема землеробського, освоєння та формування ландшафтів. Найбільший вплив на ці процеси мали такі природні особливості Поділля: вигідне економіко- географічне розташування на шляхах між країнами Західної та Східної Європи, Причорномор'я і Прибалтики; рівнинний рельєф, щільна річкова мережа та достатня водозабезпеченість території; помірно-континентальний теплий і вологий клімат, сприятливий для життя і господарської діяльності людей; розповсюдження у минулому на заході широколистих, а на сході, переважно, лісостепових ландшафтів із значними ділянками лісів і лучних степів, достатньо родючих сірих і темно-сірих опідзолених ґрунтів, опідзолених і типових чорноземів, багатство та різноманітність природних ресурсів.

Серед суспільних чинників для формування ландшафтів Поділля суттєве значення мали групи: соціально-економічних, історико-політичних та етно-демографічних чинників. З урахуванням цих чинників проаналізована придатність природних ресурсів та ландшафтів Поділля для заселення та господарського освоєння. На обох берегах тихоплинної річки Гнізни, притоки Серету, на мальовничій Подільській височині, розкинулось старовинне місто Збараж. В народі ходять легенди, ніби тут збирались хоробрі дружини для захисту рідного краю, відтак це місце стало називатися Збаражем (Збиражем). Першу писемну згадку про нього зустрічаємо у Галицько-Волинському літописі 1211 року. Літописний Збараж проіснував до 40-х років XIII ст. У 1241 році він був зруйнований під час татаро-монгольської навали. В наступні півтора століття про Збараж немає жодних згадок. У 1393 році він згадується у зв'язку зі спорудженням феодального замку.

Вивчення поселенського природокористування є невід'ємною частиною історико-географічного аналізу регіону. Розселення населення, будівництво жител та комунікацій зумовлює суттєвий вплив на природне середовище і є передумовою подальшого розвитку інших галузей землекористування.

В сучасних умовах провідна роль у розвитку селитебних геосистем належить соціально-економічним чинникам. Опосередкованими показниками масштабів поселенського природокористування є площі забудованих земель та їх динаміка за певний період часу. Актуальність вивчення поселенського природокористування на сучасному етапі зумовлена необхідністю комплексної геоecологічної оцінки регіону та розробки заходів з оптимізації природокористування їх метою збереження його природних та культурних ландшафтів.

Територія Подільських Товтр в межах Тернопільської області характеризується переважно сільським розселенням. Великих міст в межах рифової зони немає. Безпосередньо в Товтрах знаходиться м. Збараж. Для перспективної розробки регіонального плану розвитку поселень проаналізовано картограму забудованості території в розрізі адміністративних утворень. На її основі встановлено, що високий відсоток забудованості притаманний землям міста Збараж (11%), а також територіям на північний захід від Збаража: Базаренецька, Залужанська, Зарубинецька, Старозбаразька, Дубовецька сільські ради. Вочевидь, це зумовлено давньою освоєністю територій, зручним географічним розташуванням між районним центром та м. Тернопіль й відносною близькістю до останнього. Адміністративні одиниці з забудованістю 5-8% теж тяжіють до обласного центру чи шляхів сполучення з ним.

На північний захід від міста Збаража головне пасмо виражене не чітко і розділене улоговинами та річковими долинами на окремі "гори". Забудова тут приурочена до річкових долин. Станом на 1880 р. найвищі показники частки земель, зайнятих поселеннями, становили 30-33%. Вони характерні для міста Збаража і прилеглих сіл.

У сучасному поселенському навантаженні досліджуваної території помітна слабка тенденція до вирівнювання поселенської освоєності центральної частини регіону дослідження. На її фоні різко виділяється лише регіон міста Збаража і його околиць, де забудовою зайнято понад 20% земель.

Для сучасного періоду характерна певна концентрація поселенського природокористування, що проявилось у розбудові великих сіл і поступовому занепаді малих сіл і хуторів, які в радянський період були визнані "неперспективними". У період після Другої світової війни з карти регіону зникли будинки лісників, фільварки і навіть окремі села.

Позитивною динамікою забудови характеризується центральна частина регіону. Так, в околицях м. Збараж забудованість окремих облікових ділянок зросла на 6 - 13 % (рис. 1).

Під впливом господарської діяльності людини у геосистемах відбувається багато змін. Прямі антропогенні впливи (механічне порушення земель, рослинності, затоплення, тощо), здійснюють господарські

об'єкти і системи при безпосередньому контакті з природним середовищем у процесі природокористування, вплив зумовлюється природними зв'язками та взаємодією між компонентами ландшафту.

Рис. 1. Зміна поселенського навантаження міста Збараж і прилеглих територій за період з 1880р. до сучасності [6]

Збараж та його околиці характеризується високою господарською освоєністю території. Станом на сьогодні всього земель, які входять до адміністративно-територіальних одиниць у місті Збараж 644,1295 га. З них сільськогосподарські землі 632,4095 га. У тому числі рілля становить - 501,9221 га. З них багаторічні насадження, враховуючи сади - 82,7800 га; сіножаті - 33,9200 га пасовища - 13,7874. Під господарськими будівлями і дворами 8,9000. Під господарськими шляхами і прогонами - 2,8200 га.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Волік О. В. Антропогенна трансформація природи заповідника „Медобори” та прилеглих територій впродовж ХХ ст. / О. В. Волік, Й. М. Свинко, П. М. Дем'янчук // Охорона і менеджмент об'єктів неживої природи на заповідних територіях. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, (Гримайлів, 21-23 трав. 2008 р.). - Гримайлів-Тернопіль: Джура, 2008. - С. 54-57.
2. Гулик С. Методичні підходи до вивчення ландшафтів на підставі різночасових карт / С. Гулик // Екологічна географія: історія, теорія, практика: Матеріали II міжнар. наук. конф. - Тернопіль, 2004. - С. 43 - 45.
3. Денисик Г.І. Антропогенні ландшафти Правобережної України / Г.І. Денисик - Вінниця: Арбат, 1998, - 292 ст.
4. Збаразька районна адміністрація- [Електронний курс]. - Режим доступу: - [Біп://yulyu.osia.ie.foV.ua/gbaagka](http://yulyu.osia.ie.foV.ua/gbaagka)
5. Москалюк К. Л. Аналіз рельєфу Подільських Товтр для оптимізації природокористування: дис. канд. геогр. наук: 11.00.04 / К. Л. Москалюк - Львів: Львівський національний університет, 2009. - 256 ст.
6. Гавришок Б.Б. Особливості природокористування в Подільських Товтрах / Б.Б. Гавришок, М.Я.Сивий, - Тернопіль, 2015, - 260 с.